

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 1.2. Педагогика (Теория на възпитанието и дидактика – Обучението по религия)

Тема: Формиране на ценностни ориентации у учениците в началното училище чрез обучението по Религия

Докторант: Росица Борисова Георгиева

Рецензент: доц. д-р Лиляна Иванова Стракова

1. Данни за докторанта

Росица Борисова Георгиева е родена на 30.03. 1974 г. в гр Русе. Завършила е Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” с придобита квалификация „начален учител” /2001-2006 г./; в Софийския университет „Св. Климент Охридски” завършва специалност Теология с придобита квалификация – Магистър по теология и учител по теология, а през 2009 г. придобива квалификация – Магистър по философия и учител по философия и дисциплините от философския цикъл в средното училище. Работила е като начален учител, учител по религия и като старши експерт по религия в РИО – гр. Русе, където работи в настоящия момент.

В своята професионална дейност Росица Георгиева координира и инспектира прилагането и изпълнението на държавните образователни изисквания и на нормативните актове в системата на народната просвета на регионално равнище, свързани с организирането и провеждането на обучението по религия в българското училище.

Цялостната ѝ професионална кариера е свързана с българското образование, с богата педагогическа теоретико-практическа дейност, насочена към възпитанието и развитието на учениците.

2. Данни за докторантурата

Росица Георгиева е положила успешно всички необходими изпити по учебния план на докторантурата. На основание чл.74, ал.1от Закона за висше образование, решение на Факултетния съвет на Факултета по педагогика от 25.03.2014 г. е отчислена с право на защита и е насочена към такава след обсъждане на труда в разширен състав на катедра Дидактика на Факултета по педагогика.

Представените документи по процедурата отговарят на Правилника за условията и реда за присъждане на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Кл. Охридски“.

3. Описание и характеристики на труда

Проблемът за ценностите и ценностните ориентации на учениците е актуален на всеки етап от развитието на обществото, защото показва посоката на движение на обществените нагласи и базисни характеристики на изменението на общественото съзнание. Ценностите на младите хора, вкл. на подрастващите членове на обществото, са проекция на същността /ядрото/ и „периферията“ на социално-икономическото ни развитие. А то е твърде противоречиво, нееднозначно, рисково. Живеем във време, когато често се заличава границата между ценности и антиценности, между добро и зло, между думи и дела в съзнанието и поведението на различните поколения в нашето общество. Ето защо насочването на Росица Георгиева към проучване на ценностите, на генезиса на негативните явления в обществото ни и търсенето на възможности, на механизми, на форми и методи за формиране на позитивно мислещи и действащи хора, носители на базисни добродетели и склонни към добродейание, е изследователска стъпка, достойна за приветствие. След „комунистическия период“ на безбожие, а и по-късно, когато /Ш. Амонашвили, 2004 г./ „училището е поразено от безбожие“, насочването на изследователските търсения на Росица Георгиева към разкриване на възможностите на обучението по религия в началното училище за формиране на една истинска, нелицемерна нравственост, е иновативен и перспективен подход.

Дисертационният труд съдържа 182 страници и се състои от увод, три глави, заключение, литература и приложения (16 на брой), които включват дидактически материали, изследователски инструментариум, текстове на ученици, фигури и таблици. Използваната литература съдържа 143 източника на български и чужди автори, както и интернет статии.

В уводната част на труда се обосновава актуалността и значимостта на темата на изследването като основателно вниманието на читателя се насочва към възможностите на обучението и възпитанието вкл. обучението по религия за малките ученици, да се повлияе на две равнища ценностното изменение и развитие – на индивидуално и на наиндивидуално ниво.

В тази част на базата на резултати от дългогодишно включено наблюдение Росица Георгиева представя картината на училищната и по-широката социалната среда, често наситени с прояви на деструктивно поведение, агресия и автоагресия, което поражда тревога сред учители, експерти и родители. Според автора, „потърпевшите от насилието и самите насилници

са жертва на деформираната социална среда, в която основните социални потребности **от общуване, самоизява, сигурност и любов** не се удовлетворяват и насочват учениците към неконтролируеми компенсаторни механизми на реализиране. ...Училището е изгубило присъщия му авторитет и търси възможности, както за своето стабилизиране, така и форми на работа, създаващи условия за изграждане на позитивни ценностни ориентации и пълноценно духовно-нравствено развитие на подрастващите. Всичко това налага да се осъществи сериозна работа с учениците и то още в сензитивния период – ранната училищна възраст. В този период укрепва „Аз”-позицията на детето, осъзнава се чувството за самоценност в неговата пълнота и състоятелност, стабилизира се чувството за принадлежност към групата... засилва се чувствителността към редица нравствени категории и различните модели на човешкото поведение... Детето в тази възраст е спонтанно, вярва в доброто и има вече природните сили да устоява на различните предизвикателства, ако има добрите примери за подражание и получава нужните поощрения.” В уводната част се откроява сериозна аргументация на изследователските интереси и усилия на автора и затова определено смятам, че трудът на Росица Георгиева като замисъл и технология на изследването има сериозна педагогическа и по-широка социална значимост.

Чрез елементите на методиката /обект, предмет, цел и задачи на изследването, както и чрез хипотезата, се откроява ясно авторския замисъл, който се защитава и на теоретично, и на емпирично равнище в цялостното изследване.

Първа глава е посветена на проучване и представяне на резултатите от изследването на ценностите и ценностните ориентации в научната литература. На базата на анализ и синтез на идеи, подходи, определения, класификации и пр. Росица Георгиева създава един разгърнат теоретичен модел на същността, динамиката, йерархията на ценностите без да пренебрегва или подценява класически, съвременни и иновативни проучвания и данни.

От идеите на Платон и определението на добродетелта от Аристотел като „средата между две крайности, всяка от които е порок” , до открояването на трите синтетични подхода – аксиологически обективизъм, аксиологически субективизъм и аксиологически релативизъм, както и в последвалото изключително богато представяне на гледни точки и подходи към ценностите, Георгиева последователно и логично дава израз и на своето светоусещане и ценностни ориентации. Така повествованието не е безлично, а компетентно и аргументирано извисено. Съвсем естествено авторът стига до представянето на християнството не само като светоглед, а като ценностна и нравствена система, като набор от изисквания, които я превръщат в „специфична наука за живота” . Акцентуването на ценността

на християнската религия е свързано със знанието и отношението на автора като към система, която ни помага да решаваме по един хуманен начин екзистенциални проблеми – за живота и смъртта, за любовта и омразата, за човешкото достойнство.

В този смисъл християнските ценности се представят като родени от самия живот, от мъката на хората през вековете при решаването на проблеми на човешките взаимоотношения, при правенето на множество морални и ценностни избори. Погледът на автора към християнския морал, изискващ нравствено усъвършенстване и преобразуване на духа на човека, води към идеята за възпитанието на стремеж към добродейание и следване на Христовия нравствен образец в личния живот. В днешния сложен, объркан свят с толкова много „съдби на кръстопът“ авторът убедително защитава тезата /пряко и косвено/, че следването на Христовия нравствен живот и добродетели могат да избавят хората от злото /агресия, лъжи, кражби, проституция, наркотици и пр/.

Втора глава е посветена на формирането на ценностни ориентации у малките ученици чрез обучението по религия.

Представени са компетентно възрастовите особености на развитието на малкия ученик на когнитивно, емоционално и поведенческо равнище. Тук се съдържат особено полезни за учителите в началното училище послания и всекидневни задачи в образователно – възпитателния процес. Те могат да се определят като предварителни предпоставки за благоприятна, ефективна организация на педагогическото общуване в обучението и в процеса на междуличностните взаимоотношения в извънучилищната среда.

Във втора глава се откроява една специфична динамика, приемственост в ценностните ориентации, „уловена“ и убедително представена от автора на настоящия труд – от анализирания Десет Божии заповеди от Стария завет – ядрото на християнската морална система, през Блаженствата в Новия Завет и до конструирането на един мини морален кодекс на учителя в училище и в частност в началното училище, които имат общи основи – вярата, надеждата и любовта. Росица Георгиева успява да „преведе“ на педагогически и съвременен език на „добрия гражданин“ базисните християнски ценности и да убеди читателя, че усилията на учителите по религия и не само, могат да допринесат много, за да станат днешните малки ученици по-добри хора и по-отговорни граждани. Това е един от значимите приноси в труда на Р. Георгиева – откриването на общи базисни ценности в различни морални системи и търсенето на пътища за интеръоризирането им от младите хора /учениците/.

Във втората част се представят целите на обучението по религия, които са формулирани достъпно, разбираемо, реалистично. Те са критериите за

подбор на конкретно образователно съдържание и подходящи методи с цел усвояване на заложените ценности и норми.

Третата част на труда е посветена на проведеното емпирично изследване от автора. То се базира и е релевантно на богатата ценностна основа на теоретичния модел, представен в първите две глави на дисертацията. Емпиричното проучване се опира на ясни цели и задачи, богат инструментариум и неговият дизайн в пълнота е доказателство за компетентното и отговорно отношение на автора към цялостното изследване.

Въз основа на проучената научна литература по проблема са изведени критерии за степента на формиране на ценностни ориентации у учениците в началното училище (по таксономията на Кратуол). Открити са основните аспекти на изследването, които е необходимо да бъдат проучени в емпиричен план с експериментална група ученици, преподаватели в начален етап и родители. Разгръщането на процесите и тяхното взаимодействие по таксономията, отразяват логическата им обвързаност с равнищата, представени в теоретичната част на дисертационното изследване: потребностно-мотивационно, емоционално и рационално.

Изследователски методи, които намират приложение в работата на Р. Георгиева за събиране на емпирични данни: теоретичен анализ, включено наблюдение, анкета с родителите, анкета с учители, проективни методики, ценностно скалиране, статистическа обработка на емпиричните данни. Три са етапите на експерименталната работа – констатираща, експериментална и заключителна.

Това, което е особено ценно в третата глава на настоящия труд е съдържателното обезпечаване на разнообразните дейности в часовете по религия за малките ученици /3 клас/. Във все още неутвърдената система на обучението по религия в началното училище у нас, авторът задава един операционален, работещ модел и механизми за формиране на ценности и ценностни ориентации в духа на общочовешката нравственост и следването на Христовия нравствен образец. При съблюдаването на дейностния подход, личностно-ориентирания, системния и пр. няма и капка догматизъм, а усвояване на морални ценности и норми в логическа последователност и формиране на стремеж у малките ученици към добродейание в общуването с другите – деца и възрастни. Освен съдържателната, впечатление прави и методическата организираност на педагогическите взаимодействия – богатството на методи, форми и средства за обучение, които целят да постигнат жив интерес у малките ученици, нагласа за активно учене и позитивно самоизменение – „към добри постъпки и поведение”. В експерименталната част на изследването за обогатяване на ценностите на малките ученици се използват – разкази, беседи, разяснения, примери, игри, драматизации и др. Освен работата с третокласниците, в емпиричното изследване са включени още две целеви

групи – 83 учители от област Русе са анкетирани със специално изработена за нуждите на настоящото изследване анкетна карта и 232 родители /181 жени и 51 мъже/. Сред изследваните учители най-голяма е групата на възраст 40-49 години. Прави добро впечатление положителното приемане на обучението по религия от изследваните учители – 90.36% посочват увереността си, че то би повлияло положително върху личностното развитие на учениците; според 96.56 % от учителите, децата с желание посещават часовете по религия в началното училище и 90% смятат, че децата, учещи религия в училище са по-толерантни към другите, по-малко агресивни. В този план 90 % от участвалите в проучването 83 учители от област Русе са категорично „за „ включването на обучението по религия в училищната подготовка на малките ученици. Тези данни в изследването на Р. Георгиева са показателни за започнал процес на положителна промяна на отношението към обучението по религия в училище от страна на учителите. Известно е, че все още много директори на училища, както и експерти на различни равнища в образованието ни, не са уверени в ползите от въвеждането на обучението по религия във всяко начално училище като избираем учебен предмет. Със своето проучване авторът дава отговор на образователните експерти за учителските нагласи по често поставяни въпроси и нееднозначно решавани в различните училища у нас през последните години.

Показателни са и родителските нагласи към обучението по религия в началното училище. Една значителна част от всички изследвани – 84 % от 232 родители приемат за важно и полезно децата да се запознават с нормите на християнския морал, защото тези знания водят до формиране на нравствени ценности у тях. Родителите оценяват високо и знанията за различните религии, които изучават децата в училище. Тези данни, които представя авторът, също са показателни за промяна в обществените нагласи към обучението по религия в училище и оформящата се тенденция за все по-позитивно отношение на запознаването на децата с нормите на християнския морал и надеждата на учители и родители, че те ще повлияят положително поведението им – ще ги насочат към добродейание, ще ограничат агресивните прояви, лъжите, кражбите в детските взаимоотношения с връстници, бягствата от вкъщи, ще ги предпазят от психоактивни вещества и пр.

Емпиричното проучване с цялостната му организация, методика, съдържание и получени резултати е постижение на автора, значителен принос към визията за облика на съвременното българско училище и повишаване на възможностите за изграждане на една истинска, нелицемерна нравственост в бъдещото гражданско общество.

Заключителната част на изследването на Р. Георгиева дава израз на основните идеи на автора, синтезирани в резултат на богатото теоретико-емпирично проучване. Откриваме ценни послания към учителите, към

родителите, към всички заинтересовани от възпитанието и развитието на младите хора в обществото ни.

Езикът и стилът на дисертационното изследване са компетентни, четивни, ясни.

Като имам пред вид качествата на цялостното теоретико-емпирично проучване на труда на Р. Георгиева, предлагам да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 1.2. Педагогика /Теория на възпитанието и дидактика – обучението по религия в училище/.

28 август, 2016 г.
София

Рецензент:
Доц. д-р Лиляна Стракова